

Nekrolog: Hanns von Hofer 1944-2014

Af Henrik Tham, Professor emeritus, Stockholms universitet

Hanns von Hofer föddes i Kulmbach i Bayern 1944. Pappan stupade i krigets slutskede, och han växte upp med en ensamstående mamma och tre äldre systrar. Han studerade juridik vid universitet i Berlin, Göttingen, Lausanne och München. Som en del av utbildningen vistades han vid Stockholms universitet. Efter juristexamen och tingsmeriteringen återvände han till Stockholms universitet, där han tog en fil. kand. i kriminologi och 1999 blev professor i ämnet.

Redan i mitten av 1970-talet var Hanns klar med ett arbete om frihetsstraffets genombrott i Sverige. Han ville få kommentarer från historiker och fick lägga fram en artikel på ett socialhistoriskt seminarium vid universitetet. Artikeln avslutades med en modell över fängelsets uppkomst vid sekelskiftet 1700/1800, som bland annat tog upp ändrade produktionsförhållanden, kontrollproblem och nya uppfostringsidéer. Analysen hade likheter med Foucaults *Övervakning och straff* som kommit strax innan på franska men ännu inte översatts. Vid denna punkt i seminariet slog professorn ut med armarna och utropade: ”Poesi, poesi!”, reste sig upp och seminariet var avslutat. Hanns drog konsekvensen av bedömningen och stoppade manuskriptet i skrivbordslådan. Där fick det ligga till 1993, då artikeln fick ingå i avhandlingen. Åren 1980-92 tillbragte han i stället vid Statistiska centralbyrån, där han utvecklade kriminalstatistiken.

Hanns forskning spände över ett stort fält: fängelsets uppkomst och utveckling, ungdomsbrottslighet, rattfylleri, våldsbrott, sexualbrott, utländska medborgare i kriminalstatistiken och reaktionssystemet. Hans magnum opus *Brott och straff i Sverige* hann komma ut i fyra upplagor. Det kriminalstatistiska arbetet gav också utslag i *Nordic Criminal Statistics* och *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics*, som han var en av initiativtagarna till och där 5:e utgåvan dedicerats till Hanns minne.

Hanns forskning kan kanske mycket kort sammanfattas som att han åter gjorde kriminalstatistiken kriminologiskt och kriminalpolitiskt användbar. Kritiken av kriminalstatistiken från 1960-talets konstruktivism ledde många till att slopa användningen av denna statistik eller bara se den som mått på administration och kontroll. Hanns visade att kriminalstatistiken kunde utnyttjas för hypotesprövning. Härigenom kunde de sekellånga serier som finns i den officiella statistiken faktiskt komma till heders. Genom att ha långa serier och bortse från tillfälliga variationer, genom att validera kriminalstatistiken med andra data från självdeklarationsstudier, offerundersökningar, statistik över dödsorsaker och försäkringsstatistik och genom att undersöka om det fanns rimliga förklaringar till utvecklingen, kunde han använda serierna som indikatorer på beteendeförändringar. Han förutspådde här tidigt en stagnering och även nedgång i brottsligheten genom bland annat den kohortstatistik han byggde upp tillsammans med Leif Lenke, och som han hoppades skulle kunna bli en del av den officiella kriminalstatistiken i Sverige.

Ett huvudresultat av Hanns kriminalstatistiska forskning var att han avvisade allmänpreventionen som teori. Givet att strafflag och strafftillämpning finns, kunde han visa att brottslighetens variationer inte kan förklaras av variationer i straff. Det gällde förändringar i uppklaringsprocenten, i sannolikheten att dömas till fängelse och i fängelsebeläggningen. Hans tes understöddes av hans jämförande studier baserade på nordiska och europeiska data. Hans sista viktiga arbete på detta område, som tyvärr inte hann publiceras, gällde frågan om dödsstraffets effektivitet. Inbjuden till Beijing Normal University kunde han med historiska data från de nordiska länderna visa att mordutvecklingen inte bestämts av förekomsten av dödsstraff. Hans slutsatser blev här radikalt annorlunda än ekonomernas och särskilt Chicagoekonomernas, vilka för de senare bidragit till ett nobelpris i ekonomi.

Ett annat huvudresultat blev att vi inte kan veta. Hanns var skeptisk till kriminologiska teorier, och de flesta föll i ljuset av de långa tidsserier som han prövade dem mot. Han blev med åren allt mer intresserad av *random walk*, vilket för honom innebar att det var svårt att göra prediktioner på kortare tidsserier. Olika antaganden kunde ge helt olika utslag. Han visade detta i bland annat en utredning av förväntat behov av fängelseplatser i Sverige sedan kriminalvårdens prognos pekade rakt uppåt i början av 00-talet. Hanns visade att utvecklingen lika gärna kunde gå rakt ned – och den svenska fängelsebeläggningen har sedan dess minskat med en fjärdedel.

För Hanns representerade kriminalstatistiken liksom annan statistik över befolkningen en demokratisk metod. En enskild pensionär i glesbygden väger som

utsatt eller inte utsatt för brott lika tungt som huvudstadsjournalisten som tycker sig ha fångat den generella sanningen efter att ha talat med några kollegor som sett eller hört något om ett enskilt fall. Den nationella statistiken representerar den demokratiska idén om att varje medborgares röst räknas lika. Hanns framhöll också starkt den nationella statistiken som medel för att kritisera och kontrollera makten. Han knöt här an till traditionen från 1800-talet, där liberaler och radikaler använde statistiken just på detta sätt. Hanns utnyttjade också mer än de flesta den officiella kriminalstatiken för detta ändamål.

Vår forskning påverkas av vilka vi är. Hanns uppväxt och karaktär avspeglas tydligt i hans forskning. Hans erfarenhet av Andra världskrigets Tyskland och känslighet för statens övergrepp på individer reflekterades i hans bekämpande av repressiva inslag i kriminalpolitiken. Hans tveksamhet mot kvalitativ forskning och mindre urvalsundersökningar berättigade han med brist på generaliserbarhet och risk för intrång i människors innersta, men det var också ett uttryck för hans egen starka integritet och reserverade hållning. Hans historiska och komparativa forskning stämde överens med hans med åren allt tydligare agnostiska hållning, att man aldrig kunde veta något bestämt. Han hade också ett stoiskt förhållande till livet.

Till slut, många tycker möjligen att statistiken är ett något kyligt instrument, och att känslor och inlevelse måste till för att förstå människor och särskilt dem som vi intresserar oss för i kriminologin. Det kanske då förvånar någon att Hanns hämtade sitt övergripande förslag för att minska brottsligheten från the Beatles: ”All you need is love!”.